

Οι τηλεοπτικές προτιμήσεις του παιδιού της προσχολικής ηλικίας

TV preferences of early childhood children

Κατερίνα Σαραφίδου, Σχολική Σύμβουλος, 39^{ης} Περιφέρειας Προσχολικής Αγωγής, (M.Sc, Ph.D)
katrinsaraf@hotmail.com

Katerina Sarafidou, School Consulter 39th Prefecture in Preschool Education, (M.Sc, Ph.D)
katrinsaraf@hotmail.com

Abstract: In this research, it is attempted to record the TV preferences of early- childhood children. The research was based on a random, representative and balanced sample of 204 children, who study at nursery schools of urban, semi-urban and rural areas of the country. The sample was examined in relation with sex, age and financial standing in terms of origin and reference. Personal interview was used for this purpose. Children were interviewed divided in seven groups of closed questions. Questionnaire focuses on time, duration, frequency and easiness of use, the kind of TV programs watched, watching conditions and special preferences of the children. 60 TV programs were chosen from the Greek TV, both children's and other, Greek and foreign of any kind (cartoons, movies, series, quiz shows, reality shows, entertaining and news programs. The above were all selected from the Greek TV program of the winter season of 2008-2009.

The questions were read by nursery teachers and the answers were recorded for each child separately, in the nursery school. In addition, a separate questionnaire with the same group of questions was given to their parents. There followed statistical analysis of data, recording, analysis of the results and drawing of the conclusions. In the research, besides the statistical recording, different qualitative characteristics of the sample were correlated, using the SPSS ver. 17.0.

It was concluded that the usual watching duration was 17,5 hours per week, referring mainly to afternoon zone children's programs. The watching percentages which refer to adults' programs are remarkable. Nevertheless, the main early-childhood children preference is relative to cartoons, children movies and TV series. The data analysis defines the most popular TV show. Finally, from the findings of the research emerges the model of early-childhood child-viewer and the way in which TV is incorporated in the Greek family.

Περίληψη: Στην παρούσα έρευνα γίνεται προσπάθεια να καταγραφούν οι τηλεοπτικές προτιμήσεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Η έρευνα στηρίχθηκε σε ένα τυχαίο δείγμα αντιπροσωπευτικό και σταθμισμένο, διακοσίων (204) παιδιών νηπιακής και προνηπιακής ηλικίας, που φοιτούν σε νηπιαγωγεία αστικών, ημιαστικών και περιοχών υπαίθρου και εξετάστηκε σε σχέση με τις μεταβλητές του φύλου, της ηλικίας και του οικονομικού

πλαισίου προέλευσης και αναφοράς. Για το σκοπό της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της προσωπικής δομημένης συνέντευξης με τα νήπια, τα οποία κλήθηκαν να απαντήσουν σε επτά ομάδες κλειστών ερωτήσεων. Οι ομάδες ερωτήσεων αφορούσαν τον προσδιορισμό του χρόνου, της διάρκειας, της συχνότητας, της ευκολίας χρήσης, του είδους τηλεοπτικών προγραμμάτων, των συνθηκών παρακολούθησης και των ειδικότερων προτιμήσεων των παιδιών. Για την τελευταία κατηγορία επιλέχθηκαν 60 εβδομαδιαίες τηλεοπτικές εκπομπές από την ελληνική τηλεόραση, παιδικές ή μη, ελληνικές και ξένες, διάφορων κατηγοριών (κινούμενα σχέδια, κινηματογραφικές ταινίες, σήριαλ, τηλεπαιχνίδια, ριάλιτι, ψυχαγωγικές εκπομπές, ενημερωτικές εκπομπές και ειδήσεις) από το χειμερινό πρόγραμμα του 2008-2009. Οι ερωτήσεις αναγνώστηκαν και οι απαντήσεις καταγράφηκαν από τη νηπιαγωγό για κάθε νήπιο χωριστά στο χώρο του νηπιαγωγείου. Επιπλέον, δόθηκε ξεχωριστό ερωτηματολόγιο στους γονείς με τις ίδιες ομάδες ερωτήσεων. Ακολούθησε η στατιστική επεξεργασία, η καταγραφή, η ανάλυση των αποτελεσμάτων και η σύνθεση των συμπερασμάτων. Στην έρευνα εκτός από στατιστική καταγραφή έγινε και συσχέτιση με τα διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά του δείγματος, με τη χρήση του SPSS Statistics 17.0.

Διαπιστώθηκε ότι η συνήθης διάρκεια παρακολούθησης είναι 17,5 ώρες/εβδομάδα και αφορά κυρίως παιδικές εκπομπές στην απογευματινή ζώνη. Αξιοσημείωτα είναι τα ποσοστά παρακολούθησης εκπομπών που απευθύνονται σε ενήλικους. Παρόλο αυτά η κύρια προτίμηση των παιδιών προσχολικής ηλικίας αφορά εκπομπές κινούμενων σχεδίων, ταινιών και σειρών παιδικού περιεχομένου. Η ανάλυση των δεδομένων προσδιορίζει τις πιο δημοφιλείς τηλεοπτικές εκπομπές. Τα ευρήματα της έρευνας συγκροτούν το μοντέλο του παιδιού προσχολικής ηλικίας- θεατή αλλά και τον τρόπο με τον οποίο η τηλεόραση ενσωματώνεται στην ελληνική οικογένεια.

Λέξεις κλειδιά: παιδί, νήπιο, προτιμήσεις, τηλεόραση

Εισαγωγή

Στην παρούσα έρευνα γίνεται προσπάθεια να καταγραφούν οι τηλεοπτικές προτιμήσεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Η τηλεόραση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής των παιδιών, συνθετικό στοιχείο του οικογενειακού περιβάλλοντος και η τηλεθέαση κοινή οικογενειακή δραστηριότητα.

Η τεχνολογική ανάπτυξη έχει επιφέρει αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αλληλεπιδρούν με τα ΜΜΕ. Μελέτες πάνω στη χρήση τους δίνουν ένα μοντέλο νέων μορφών εγγραμματοτισμού (Buckingham, 1993). Σήμερα, στον πολιτισμό της εικόνας, η εικόνα που προσλαμβάνεται από το παιδί είναι κατασκευασμένη και γεμάτη συμβολισμούς, τους οποίους αποκωδικοποιεί και ερμηνεύει με το δικό του τρόπο (Κωνσταντινίδου-Σέμογλου, 2005). Το παιδί της προσχολικής ηλικίας έχει τα δικά του γνωστικά χαρακτηριστικά, ικανότητες πρόσληψης, ανάγκες και γούστα.

Η δύναμη της τηλεόρασης έγκειται στη μαζική της χρήση, στις τεχνικές της λειτουργίας της, την ποικιλία των εκπομπών της (Κιτσαράς, 2001). Με την τηλεόραση τα παιδιά εισέρχονται από πολύ νωρίς σε περιοχές του κόσμου των ενηλίκων (Βρύζας, 2005). Η τηλεόραση κατέχει υψηλή θέση στις προτιμήσεις τους, σε σχέση με άλλες δραστηριότητες και ροκανίζει τον πολύτιμο χρόνο τους (Παναγιωτοπούλου, 2001; Βρύζας, Τσιτουρίδου, 2002). Παράλληλα όμως, η δύναμη της τηλεόραση μπορεί να αξιοποιηθεί παιδαγωγικά, από το σχολείο, αποκαθιστώντας τη χαμένη της τιμή (Jacquinet, 1996).

Η έρευνα έχει ασχοληθεί εκτενώς με τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα της επίδρασης της τηλεόρασης στον τρόπο ζωής των παιδιών και λιγότερο με τις επιθυμίες και επιλογές τους (Κούρτη, 2005). Έχοντας υπόψη τα παραπάνω σκεφτήκαμε ότι θα ήταν χρήσιμη μία μελέτη που εστιάζει το ερευνητικό της ενδιαφέρον στις προτιμήσεις και τις στάσεις των σημερινών παιδιών προσχολικής ηλικίας 4-5 χρονών, απέναντι στην τηλεόραση.

1. Θεωρητικό πλαίσιο

Η τηλεόραση αποτελεί το κυρίαρχο μέσο ψυχαγωγίας (Allen, 1992) και απευθύνεται σε ένα ευρύ, ετερογενές και ανώνυμο κοινό. Αποτελεί το δημοφιλέστερο μέσο της σύγχρονης επικοινωνίας, είναι πανταχού παρούσα και είναι σε θέση να προσεγγίζει άτομα όλων των ηλικιών και τάξεων και με διαφορετικό επίπεδο μόρφωσης. Ως οπτικοακουστικό μέσο απευθύνεται και προσελκύει τις δύο βασικές αισθήσεις: την όραση, με τη δύναμη της εικόνας, και την ακοή. Η αμεσότητά της δίνει τη δυνατότητα να συντονίζεται με τον τρόπο ζωής του κοινού της, με τις ανάγκες και τις διαθέσεις των τηλεθεατών. Είναι πλέον ένα οικιακό αντικείμενο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σύντροφος, ως διαμεσολαβητής και ως μέσο διαφυγής (Παπαθανασόπουλος, 1997; Σιούτας, Σιούτας, 2006).

Η τηλεόραση ψυχαγωγεί τα παιδιά, τα βοηθάει να κατανοήσουν τον κόσμο που τα περιβάλλει (Popper, Condry, 1995), αποτελεί μέσο διαφυγής από την καθημερινότητα και την ανία (Schramm, 1991), τα μαθαίνει πώς να αλληλεπιδράσουν με τους ανθρώπους, να λύσουν προσωπικά τους προβλήματα και πώς θα ενταχθούν στην κοινωνική ζωή (Cunter, Mc Aleer, 1997). Παράλληλα, τα ίδια τα παιδιά, όπως έχει επισημανθεί, αφήνονται στη μαγεία και τη σαγήνη που ασκεί η τηλεόραση για να καλύψουν τις ελεύθερες ώρες τους (Schramm, 1991). Δημιουργούν ένα πλήθος φανταστικών φίλων από τους τηλεοπτικούς ήρωες. Φαντασιώνονται ότι εμπλέκονται μ' αυτούς και νιώθουν συντροφικότητα. Ενώ, στο βαθμό που τα παιδιά παρακολουθούν τηλεόραση μαζί με τους γονείς τους, αυτή αποτελεί έναν παράγοντα που ενώνει την οικογένεια. (Cunter, Mc Aleer, 1997).

Στη σύγχρονη εποχή, η εικόνα, προϊόν τεχνολογικής πολιτισμικής και οικονομικής εξέλιξης, είναι ποικιλόμορφη, σταθερή, κινητή, έντυπη, ηλεκτρονική, αναλογική ψηφιακή, έχει τους δικούς της τεχνικούς κώδικες, τη δική της γλώσσα. Η δύναμή της έγκειται στην αληθοφάνειά της. Δεν αναπαριστά απλώς το πραγματικό, αλλά δημιουργεί το υπερπραγματικό (Βρύζας, 2005). Τα μικρά παιδιά μεγαλώνουν στον πολιτισμό της εικόνας. Δεν είναι σε θέση να

διακρίνουν την εικόνα και το πραγματικό. Δεν αντιλαμβάνονται την εικόνα με τον τρόπο που την αντιλαμβάνονται οι ενήλικοι. Δεν είναι όμως και υποκείμενα παθητικά, εντελώς ευάλωτα και χειραγωγήσιμα (Βρύζας, 2005). Με την ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας η διάκριση ανάμεσα στο φανταστικό, πραγματικό καθίσταται ακόμη πιο ασαφής και δημιουργεί μεγαλύτερη σύγχυση στο παιδί. Η ικανότητα ανάγνωσης της εικόνας αποκτάται σταδιακά και εξαρτάται από το επίπεδο ανάπτυξης του.

Το παιδί της προσχολικής ηλικίας δεν έχει αναπτύξει ακόμα τις σημασιολογικές ικανότητες και εξειδικευμένο λεξιλόγιο (Κατή, 1992; Τζουριάδου, 1995). Δεν έχει αποκτήσει την αφαιρετική ικανότητα και την ικανότητα για γενίκευση (Vygotsky, 1988), ενώ η οικοδόμηση των νοημάτων συνδέεται με τη βιωματική του εμπειρία (Piaget, 1977; Vygotsky, 1988). Το παιδί προσλαμβάνει και αποκωδικοποιεί την εικόνα με το δικό του τρόπο. Το εικονικό μήνυμα είναι πολυτροπικό και απαιτεί διαφορετική αναγνωστική στάση σε σχέση με το λεκτικό (Kress, 2005). Τίθενται έτσι ζητήματα που αφορούν την επεξεργασία της –εικονικής– πληροφορίας, το είδος των νοητικών διεργασιών που ενεργοποιούνται για την πρόσληψή της από αυτό, αλλά και το ρόλο του ενήλικα και του παιδαγωγού στη διαχείριση της εικόνας.

Στην Ελλάδα, υποστηρίζει η Κωνσταντινίδου-Σέμογλου, στα πλαίσια των νέων πολιτισμικών δεδομένων, ο ρόλος της εκπαίδευσης μοιάζει να είναι παθητικός. Αποδέχεται τις αλλαγές, χωρίς να τις διερευνά και να τις αντιμετωπίζει, ώστε να προετοιμάσει το παιδί για τον πολιτισμό της εικόνας, να του δώσει δηλαδή, τα απαραίτητα αντανακλαστικά αυτοάμυνας, εκπαιδεύοντάς το σχετικά με την αξιοποίηση και χρήση των ΜΜΕ (2005).

Η έρευνα έχει ασχοληθεί περισσότερο με τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα της επίδρασης της τηλεόρασης στον τρόπο ζωής των παιδιών και λιγότερο με τις επιθυμίες και επιλογές τους (Κούρτη, 2005). Η ελληνική έρευνα ασχολήθηκε με το ρόλο της τηλεόρασης στην αγωγή του παιδιού (Κασσωτάκης, 1978), τη δομή και το περιεχόμενο των ελληνικών παιδικών τηλεοπτικών προγραμμάτων (Βρύζας, 1997), τις τηλεοπτικές συνήθειες των ελληνόπουλων σε παιδιά σχολικής ηλικίας 9-13 ετών (Τσαρδάκης, 1983; Πάντζου κ.ά, 1988; Σκουμπρή, 1991; Κορωναίου 1992; Νταγκουνάκης, 1996; Κανάκης, 1996; Διαμαντόπουλος, 2000), σε παιδιά πρώτης σχολικής, 5,5-6,5 ετών (Οικονομίδης 2005) και συγκεντρωτικά, Διαμαντάκη, κ.ά. 2001; Κούρτη, 2005). Ενώ, οι έρευνες που ασχολήθηκαν με τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας δεν εξέτασαν αναλυτικά το χρόνο τηλεθέασης και τις τηλεοπτικές τους προτιμήσεις (Δουλκέρη, 1990; Κουτσουβάνου, 1991; Σκουμπρή, 1991; Βρύζας, 1997).

2.Μεθοδολογία

2.1.Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι να προσδιορίσουμε τις τηλεοπτικές προτιμήσεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας, νηπίων και προνηπίων, τα είδη δηλαδή των προγραμμάτων που προσελκύουν το ενδιαφέρον τους, σε συνδυασμό με τις παιδαγωγικές τηλεοπτικές προτάσεις των γονέων τους, το χρόνο που αφιερώνουν γι' αυτά και να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα παιδαγωγικά αξιοποιήσιμα.

2.2.Ερωτήματα

Με βάση τη βιβλιογραφία τέθηκαν στην έρευνα οι παρακάτω ερευνητικές υποθέσεις σχετικά με το:

- α) Εάν ο χρόνος τηλεθέασης βρίσκεται σε συνάρτηση με τη μεταβλητή φύλο,
- β) το οικονομικό επίπεδο γονιών και τη
- γ) γεωγραφική προέλευση.
- δ) Εάν το είδος των εκπομπών που παρακολουθούν τα παιδιά συνδέεται με το οικονομικό επίπεδο των γονιών
- ε) το φύλο και τη
- στ) τη γεωγραφική προέλευση

2.2.1.Υποκείμενα έρευνας

Η έρευνα στηρίχθηκε σε ένα τυχαίο δείγμα αντιπροσωπευτικό και σταθμισμένο, διακοσίων (204) παιδιών νηπιακής και προνηπιακής ηλικίας που φοιτούσαν σε 30 Νηπιαγωγεία, μεγάλων πόλεων, επαρχιακών πόλεων, ημιαστικών και περιοχών υπαίθρου του Ν. Θεσσαλονίκης και Ν. Δράμας και εξετάστηκε σε σχέση με τις μεταβλητές του φύλου, της ηλικίας και του οικονομικού πλαισίου προέλευσης και αναφοράς. Έγινε σύγκριση με τα στοιχεία της Γ. Γ. Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας του 2007, που περιελάμβανε αναφορικά με τον πληθυσμό νηπίων και προνηπίων και την κατανομή του σε διάφορες περιοχές στην Ελλάδα, το 58 % του πληθυσμού νηπίων και προνηπίων να βρίσκεται σε αστικές περιοχές, με το 36% σε μεγάλες πόλεις Αθήνα, Πειραιά, Θεσσαλονίκη, το 22% σε μικρές πόλεις, το 20 σε ημιαστικές περιοχές και το 22% σε αγροτικές. Έτσι, φροντίσαμε να έχουμε τελικά, αντίστοιχο δείγμα, με την παρακάτω σύνθεση: 32 παιδιά από μεγάλες πόλεις, 27% από επαρχιακές, 20% από ημιαστικές και 21% από αγροτικές.

Συνολικά επιλέχθηκαν 133 νήπια (από 5 χρονών) και 71 προνήπια (4 μικρότερα των 4 και 67 μεγαλύτερα των 4,5). Απ' αυτά τα 94 (46 %) ήταν αγόρια και τα 110 (54 %) κορίτσια.

Η οικονομική κατάσταση των παιδιών ερευνήθηκε αναφορικά με το επάγγελμα και των δύο γονιών, συνδυαστικά με το αν διαθέτουν ιδιόκτητο σπίτι και από προσωπικά στοιχεία που συνέλεξε η νηπιαγωγός από τους γονείς.

Στην κατάταξη, στο ερωτηματολόγιο, επιλέχθηκαν αντιπροσωπευτικά επαγγέλματα (εργάτης, ιδιωτικός υπάλληλος, δημόσιος υπάλληλος, έμπορος, επιχειρηματίας, γιατρός, μηχανικός, δικηγόρος, αγρότης, άλλο).

Κατατάχθηκαν τα οικογενειακά εισοδήματα σε 4 ποιοτικές κατηγορίες. Στην κατηγορία 0 ισοδυναμούν τα πολύ χαμηλά εισοδήματα, στη κατηγορία 1 τα μέτρια εισοδήματα, στην 2 τα μέσα εισοδήματα και 3 τα υψηλά. Στην πρώτη εισοδηματική κατάταξη βρέθηκε να ανήκει το 12% ποσοστό των παιδιών του δείγματος, στη δεύτερη το 31% και στην τρίτη το 47% και στην τέταρτη 10%. Ενώ, στο σύνολο των παιδιών το 84% διαθέτει ιδιόκτητο σπίτι και το 16% όχι.

2.2.2 Εργαλείο έρευνας

Για το σκοπό της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της προσωπικής δομημένης συνέντευξης με τα νήπια, τα οποία κλήθηκαν να απαντήσουν σε δύο ομάδες ερωτήσεων. Η μία ομάδα αφορούσε την οικογενειακή και οικονομική κατάσταση των παιδιών και η δεύτερη που αποτελούνταν από 7 υποομάδες κλειστών ερωτήσεων, αναφερόταν στις τηλεοπτικές συνήθειες των παιδιών.

Οι ερωτήσεις της δεύτερης κατηγορίας αφορούσαν τον προσδιορισμό:

- του χρόνου
- της διάρκειας
- της συχνότητας
- της ευκολίας χρήσης
- του είδους τηλεοπτικών προγραμμάτων
- των συνθηκών παρακολούθησης και
- των ειδικότερων προτιμήσεων των παιδιών

Ποιο συγκεκριμένα τέθηκαν οι παρακάτω ερωτήσεις:

1. Πόσες ώρες τη βδομάδα βλέπεις τηλεόραση;
2. Μέχρι τι ώρα τις καθημερινές το βράδυ επιτρέπουν οι γονείς σου να βλέπεις τηλεόραση;
3. Μέχρι τι ώρα τα σαββατοκύριακα το βράδυ επιτρέπουν οι γονείς σου να βλέπεις τηλεόραση;
4. Με βάση την τηλεοπτική σήμανση ποιες εκπομπές βλέπεις;
5. Πως και με ποιους παρακολουθείς τηλεόραση;
6. Τι είδη εκπομπές βλέπετε στη τηλεόραση;
7. Βλέπεις την/τα/το(ν)....

Για την τελευταία κατηγορία επιλέχθηκαν εξήντα (60) εβδομαδιαίες τηλεοπτικές εκπομπές από την ελληνική τηλεόραση, παιδικές ή μη, ελληνικές και ξένες, διάφορων κατηγοριών

(κινούμενα σχέδια, κινηματογραφικές ταινίες, σήριαλ, τηλεπαιχνίδια, ριάλιτ, ψυχαγωγικές εκπομπές, ενημερωτικές εκπομπές και ειδήσεις) από το χειμερινό πρόγραμμα του 2008-2009, κατά την περίοδο Οκτωβρίου-Νοεμβρίου. Συμπεριλήφθηκαν όλες οι καθημερινές εκπομπές από το μεσημέρι και εξής, με εξαίρεση τα Σαββατοκύριακα, όπου συμπεριλήφθηκαν όλες. Δόθηκε η ευκαιρία με ανοικτή ερώτηση να συμπληρώσουν τα παιδιά, όποια άλλη εκπομπή παρακολουθούν. Η απάντηση στην ερώτηση αυτή διαβαθμίστηκε σε μια κλίμακα από 0-5, στην οποία το 0 αποτελούσε το ποτέ και το 5 το πάντοτε.

Οι ερωτήσεις αναγνώστηκαν και οι απαντήσεις καταγράφηκαν από τη νηπιαγωγό για κάθε νήπιο χωριστά στο χώρο του νηπιαγωγείου. Επιπλέον, δόθηκε ξεχωριστό ερωτηματολόγιο στους γονείς, με τις ίδιες ομάδες ερωτήσεων, για να διασταυρώσουμε τα αποτελέσματα και να προσδιορίσουμε το χρόνο παρακολούθησης, καθότι τα παιδιά αυτής της ηλικίας δεν έχουν την ακριβή αίσθηση του χρόνου (Piaget 1978). Ακολούθησε η στατιστική επεξεργασία, η καταγραφή, η ανάλυση των αποτελεσμάτων και η σύνθεση των συμπερασμάτων.

Τέλος, η κωδικοποίηση της απάντησης στην ερώτηση που αφορούσε το χρόνο τηλεθέασης έγινε ως εξής: οι 2 ώρες το Σαββατοκύριακο θεωρήθηκαν 2 ώρες εβδομαδιαία, η 1 ώρα την ημέρα θεωρήθηκε 10 ώρες εβδομαδιαία, οι 3 και περισσότερες ώρες θεωρήθηκαν 30 ώρες εβδομαδιαία.

Στην έρευνα εκτός από στατιστική καταγραφή έγινε και συσχέτιση με τα διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά του δείγματος, με τη χρήση του SPSS Statistics 17.0. Εξετάστηκαν οι μεταβλητές του χρόνου τηλεθέασης, του οικογενειακού εισοδήματος και το είδος των εκπομπών που παρακολουθούν τα παιδιά.

Χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος ελέγχου χ^2 (chi-square), για να αναζητήσουμε τη συσχέτιση του χρόνου τηλεθέασης με το οικονομικό εισόδημα και τα είδη των εκπομπών.

3. Ανάλυση αποτελεσμάτων

Διάρκεια- συχνότητα τηλεθέασης

Το 46% των παιδιών παρακολουθεί τηλεόραση λιγότερο από 3 ώρες την ημέρα και το 40% μέχρι 1 ώρα καθημερινά, το 9,3% 2 ώρες το Σαββατοκύριακο και το 4 % πάνω από 3 ώρες. Τα παιδιά βλέπουν κατά μ.ο. τηλεόραση 17,5 ώρες την εβδομάδα. Δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια, σε νήπια και προνήπια.

Πίνακας 1. Νέες κατηγορίες οικογενειακού εισοδήματος και χρόνου τηλεθέασης και κατηγοριοποίηση δείγματος

Οικογενειακό Εισόδημα * Εβδομαδιαίες Ώρες Crosstabulation					
Count	Εβδομαδιαίες Ώρες				Total
	0	2	10	30	
Οικογενειακό Εισόδημα (Κατηγορίες)	0	3	7	15	25
	1	2	19	41	62
	2	13	45	38	96
	3	1	11	9	21
Total		19	82	103	204

Ο χρόνος τηλεθέασης σε συνάρτηση με τη μεταβλητή φύλο, φαίνεται να καθορίζεται από το προσωπικό γούστο και τις συγκυρίες (Οικονομίδης 2002). Ο ελεύθερος χρόνος των παιδιών αφιερώνεται σε αρκετά σημαντικό ποσοστό στην παρακολούθηση τηλεόρασης.

Σημαντική όμως είναι η διαφορά στο χρόνο τηλεθέασης, ανάμεσα στα παιδιά της πόλης, στα παιδιά του χωριού και της κωμόπολης, που σημαίνει πως τα παιδιά της πόλης έχουν περισσότερες ευκαιρίες από τα παιδιά της υπαίθρου να καλύψουν τον ελεύθερο τους χρόνο με άλλες δραστηριότητες (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Χρόνοι τηλεθέασης

ΜΕΣΟΣ ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΛΕΘΕΑΣΗΣ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΠΕΡΙΟΧΗ								
ΣΥΝΟΛΟ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	ΠΡΟΝΗΠΙΑ	ΝΗΠΙΑ	ΜΕΓΑΛΗ			ΧΩΡΙΟ
					ΠΟΛΗ	ΠΟΛΗ	ΚΩΜΟΠΟΛΗ	
17,5	17,4	17,6	17,9	17,8	16,0	17,2	19,3	18,5

Χρόνος τηλεθέασης

Τα μισά περίπου παιδιά το (46%) παρακολουθούν τηλεόραση τις καθημερινές μέχρι τις 8:30 το βράδυ και ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό (34%) βλέπουν μέχρι τις 10:00 το βράδυ. Επίσης τα Σαββατοκύριακα σημαντικό ποσοστό παιδιών (39%) βλέπει τηλεόραση μέχρι τις 10:00 και αρκετά σημαντικό (27%) μέχρι τις 11:00 το βράδυ.

Ευκολία χρήσης

Με βάση την τηλεοπτική σήμανση, το συντριπτικό ποσοστό των παιδιών (86%) επιλέγει εκπομπές που είναι κατάλληλες για όλους, το 45% των παιδιών εκπομπές για τις οποίες είναι απαραίτητη η γονική συναίνεση, ενώ το 41% επιθυμητή.

Συνθήκες παρακολούθησης

Αναφορικά με τον τρόπο που παρακολουθούν τηλεόραση η πλειονότητα των παιδιών (78%) παρακολουθεί τηλεόραση με φίλους, γονείς ή με άλλους ενηλίκους. Το 35% των παιδιών παρακολουθεί πάντα μαζί με άλλους και συζητά αυτά που βλέπει, 12% παρακολουθεί με άλλους και συζητά μερικές εκπομπές ενώ άλλες τις παρακολουθεί χωρίς παρέα, ενώ 53% παρακολουθεί τις εκπομπές χωρίς διάλογο ή συζήτηση. Διαπιστώνεται πως η παρακολούθηση της τηλεόρασης είναι μια συλλογική διαδικασία, δεν είναι πάντοτε συνεχής, διακόπτεται, συνδυάζεται με άλλες δραστηριότητες και ακολουθεί τις πρακτικές της οικογένειας. Παρόλο αυτά υπάρχει ένα ποσοστό νηπίων 24%, το οποίο παρακολουθεί ολομόναχο ή πολλές φορές μόνο του τις αγαπημένες του εκπομπές.

Είδος τηλεοπτικών προγραμμάτων

Σχετικά με τα είδη εκπομπών, όλα τα παιδιά παρακολουθούν κινούμενα σχέδια. Το 85% παρακολουθεί παιδικές εκπομπές, το 62% σήριαλ, το 33% μεσημεριανές και απογευματινές εκπομπές. Τέλος ασήμαντο είναι το ποσοστό των παιδιών, 5% παρακολουθεί όλα τα υπόλοιπα προγράμματα της τηλεόρασης (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Ποσοστά Απαντήσεων

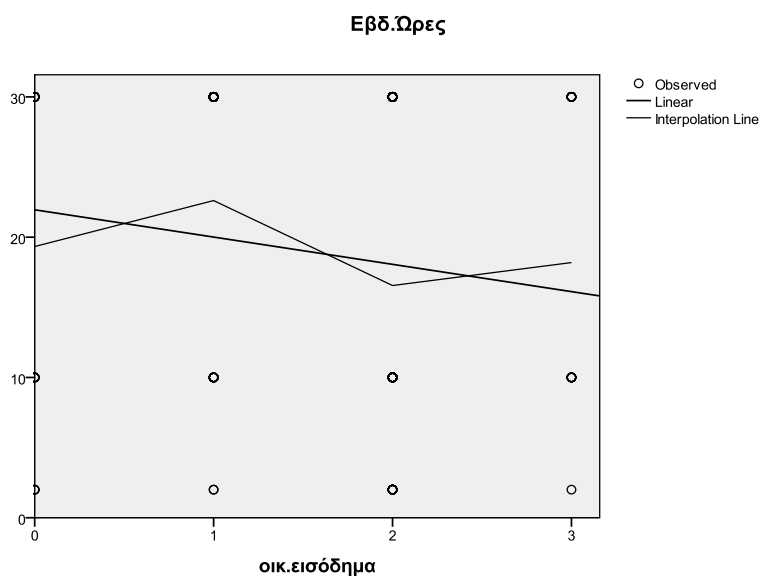
1	Πόσες ώρες τη βδομάδα βλέπεις τηλεόραση; (0:Καθόλου, 1:2 ώρες ΣΚ, 2: 1 ώρα 3: <3 ώρες 4: >3ώρες)	0,00%	9,31%	40,20 %	46,08%	4,41%
2	Μέχρι τι ώρα τις καθημερινές το βράδυ επιτρέπουν οι γονείς σου να βλέπεις τηλεόραση; (0:Καθόλου 1:8:30μμ 2:10:00μμ 3:11:00μμ 4:Ανεξάρτητα)	9,80%	46,08%	34,31 %	6,37%	3,43%
3	Μέχρι τι ώρα τα σαββατοκύριακα το βράδυ επιτρέπουν οι γονείς σου να βλέπεις τηλεόραση; (0:Καθόλου 1:8:30μμ 2:10:00μμ 3:11:00μμ 4:Ανεξάρτητα)	6,37%	19,61%	39,22 %	26,96%	7,84%
4	Με βάση την τηλεοπτική σήμανση ποιες εκπομπές βλέπεις; (0:Δεν Βλέπω, 1:Κατάλληλη 2:Επιθυμητή 3:Απαραίτητη 4:Ανεξάρτητα με επιλογή, 5:Ανεξάρτητα)	0,00%	41,18%	45,10 %	11,27%	2,45%
5	Πως και με ποιους παρακολουθείς τηλεόραση; (0:μόνος, 1:με αδέρφια φίλους, 2:με αδέρφια-φίλους συζητώντας 3: γονείς 4:γονείς και συζήτηση 5:με αδέρφια ή μεγάλους 6:μόνος ή με γονείς συζητώντας 7:Με αδέρφια ή μεγάλους συζητώντας 8:μόνος ή με γονείς και μεγάλους 9:με παιδιά ή μεγάλους συζητώντας ή μόνος)	0: 4%	1: 18%	2: 7%	3: 17%	4: 16%
6	Τι είδη εκπομπές βλέπετε στη τηλεόραση; (0:Παιδικές, 1:Παιδικές και παιδικές ταινίες, 2:Παιδικές, ταινίες, σήριαλ, 3: και μεσημεριανές- απογευματινές, 4:Τα πάντα)	14,71%	23,04%	28,43 %	28,92%	4,90%

Συσχετίζοντας το οικονομικό εισόδημα και τις ώρες τηλεθέασης παρατηρούμε ότι υπάρχει αρνητική συσχέτιση, που σημαίνει, ότι όσο αυξάνεται το οικονομικό εισόδημα, οι ώρες τηλεθέασης ελαττώνονται, σύμφωνα με την καμπύλη γραμμικής συσχέτισης του Πίνακα 5.

Πίνακας 4. Αποτελέσματα συσχέτισης οικονομικού εισοδήματος και ωρών τηλεθέασης

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,099a	6	,037
Likelihood Ratio	15,814	6	,015
Linear-by-Linear Association	6,429	1	,011
N of Valid Cases	204		

a. 2 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.96.



Πίνακας 5. Διάγραμμα γραμμικής συσχέτισης οικονομικού εισοδήματος και ωρών τηλεθέασης

Ελέγχοντας την τιμή Pearson Chi-Square Asymp. Sig. (2-sided) στον Πίνακα 4. διαπιστώνουμε ότι έχει τιμή $0,037 < 0,050$, όπως προσδιορίζει ως όριο η θεωρία και επομένως αποδεικνύεται ότι υπάρχει συσχέτιση.

Μέσα από την έρευνα αναδύονται οι πιο δημοφιλείς εκπομπές των παιδιών με την πρώτη πεντάδα να ανήκει στα παιδικά στην κατηγορία κινούμενα σχέδια με 1.Σκούμπι Ντου, 2.Ντόρα η μικρή εξερευνήτρια, 3. Μίκυ Μάους, 4. Μπομπ ο Σφουγγαράκης, 5. Στρουφάκια.

Ακολουθούν, χωρίς να διαφέρουν σημαντικά στο βαθμό προτίμησης, οι: 6. Λάκης ο Γλυκούλης, 7. Η Πολυκατοικία, 8. Ο Ιάσοντας και οι θεοί του Ολύμπου, 9. Το Ουράνιο τόξο, 10. Ευτυχισμένοι μαζί.

Παρατηρείται ότι στις προτιμήσεις των παιδιών ηλικίας 4-5 ετών, κυριαρχούν τα κινούμενα σχέδια και οι παιδικές εκπομπές, αποτέλεσμα που προκύπτει από πολλές άλλες έρευνες με μεγαλύτερα παιδιά (Κανάκης, 1996; Διαμαντόπουλος 2000; Οικονομίδης 2002). Ερμηνεύεται από την αγάπη των μικρών παιδιών για τα κινούμενα σχέδια, την ελκυστική εικόνα τους, τα οπτικά και ηχητικά εφέ, τα έντονα χρώματα, τη γρήγορη εναλλαγή των εικόνων, τη συνεχή κίνηση, τη δράση, το οπτικό κυρίως και λεκτικό χιούμορ (Δουλκέρη, 1994; Βρύζας, 1997; 2005). Οι παγκοσμίως γνωστοί ήρωες των κινούμενων σχεδίων είναι ιδιαίτερα προσφιλείς στα παιδιά, μικρά αγόρια, κορίτσια και ζώα, στους οποίους τα παιδιά προβάλλουν τις επιθυμίες, τα συναισθήματά τους και ταυτίζονται μαζί τους. Τα κινούμενα σχέδια ακολουθούν τη δομή των παραμυθιών και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους στοιχεία, προσαρμοσμένα στις απαιτήσεις του μέσου, όπου η κινούμενη εικόνα αφηγείται την ιστορία. Τα δρώντα πρόσωπα αναδεικνύονται μέσα από τις αντιθέσεις τους, τις κοινωνικές, πνευματικές, σωματικές και ψυχικές. Οι ήρωες είναι άνθρωποι, φανταστικές υπάρξεις, μάγισσες, νεράιδες, δράκοι (*Στρουφάκια, Δρακουμέλ*), ανθρωπόμορφα ζώα (*Μίκυ Μάους, Σκούμπι-Ντου*), και άνθρωποι με υπερφυσικές ικανότητες (*Σπάιντερμαν, Μπάτμαν, Πόκεμον*). Η πλοκή είναι απλή, υπάρχει ένα πρόβλημα, αναζητάται η λύση του, υπάρχουν εμπόδια, το καλό αντιμάχεται το κακό και στο τέλος υπάρχει η ευτυχής κατάληξη με την καταξίωση των καλών και την τιμωρία των κακών (Bettelheim', 1976). Αρκετά από αυτά βέβαια, βρίθουν σε σκηνές βίας και επιθετικότητας (Greenfield, 1988; Peters and Blumberg, 2002).

Τα αγόρια προτιμούν τον «Μπάτμαν επειδή πολεμάει τους κακούς, τους σκοτώνει και πετάει», τον «Σπάιντερμαν επειδή ρίχνει ιστό και σκαρφαλώνει», «τον Πόκεμον επειδή ρίχνει ηλεκτροσόκ», «έχει τον Πίκατσου», «τον Μπομπ το Σφουγκαράκη, γιατί είναι κάτω στο βυθό» και «έχει φίλους», «τα Στρουφάκια γιατί τα κυνηγάει ο Δρακουμέλ», έχουν περιπέτειες» και «αρέσουν τον Σπιρτούλη», «το Σκούμπι Ντου, γιατί είναι σκύλος», «γιατί φοβάται», «έχει πλάκα», «τον Κρύπτο το σκύλο, γιατί τρέχει», «τον Ιάσωνα» και «τον Ερμή γιατί φοβάται».

Τα κορίτσια προτιμούν την «Ντόρα, γιατί είναι κορίτσι», «εξερευνά», «κάνει εκδρομές», «έχει τη μαϊμού», «το Μίκυ Μάους, γιατί είναι ζωάκια», «έχει τον Γκούφη», την Μπάρμπι «γιατί είναι πολύ όμορφη» και «φοράει ωραία ρούχα».

Κάποια κινούμενα σχέδια ιδιαίτερα αγαπητά στα παιδιά, έχουν εκπαιδευτικό χαρακτήρα (*Ντόρα η εξερενήτρια*), με στόχο την εκμάθηση εννοιών, χρωμάτων, σχημάτων, αντικειμένων, αγγλικών λέξεων κ. ά ή την παροχή ιστορικών-μυθολογικών γνώσεων (*Ο Ιάσοντας και οι θεοί του Ολύμπου*). Όλα τα παραπάνω απευθύνονται σε παιδιά αυτής της ηλικίας, είναι μεταγλωττισμένα, καθώς αυτά αδυνατούν να κατανοήσουν τελείως τα θέματα των ξένων προγραμμάτων.

Ψηλά στις προτιμήσεις των παιδιών είναι και οι παιδικές επιμορφωτικές εκπομπές με καλλιτεχνικό (ζωγραφική) περιεχόμενο (*Ουράνιο Τόξο*). Αν και τέτοιου είδους εκπομπές

περιορίζονται μόνο στο να παρέχουν γνώσεις, να κάνουν εικαστικές προτάσεις και δεν εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο για την καλλιέργεια της αισθητικής αγωγής.

Τα αγαπημένα σήριαλ των παιδιών, όπως ο *Λάκης ο Γλυκούλης*, *Ευτυχισμένοι μαζί*, και *Λατρεμένοι μου Γείτονες* αναφέρονται σε θέματα οικογενειακής και σχολικής ζωής, δίνονται με χιούμορ, όμως απευθύνονται σε μεγαλύτερες ηλικίες και ενήλικες.

Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός πως τα παιδιά εκτός από την παραπάνω κατηγορία και τις άλλες παιδικές σειρές (*Χάνα Μοντάνα*, *Τσικιτίτας*, *Ρομέο και Ιουλιέτα*), οι οποίες εστιάζουν στον κόσμο των παιδιών με τα προβλήματα τους στο οικογενειακό, σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον, παρακολουθούν και κοινωνικές σειρές, ακατάλληλες για παιδιά. Αυτές ανήκουν στη βραδινή ζώνη και είναι σε υψηλή θέση στις προτιμήσεις των πρώτων (*Πολυκατοικία*). Τα θέματα τους αφορούν τη ζωή των ενήλικων, έχουν πολλές ερωτικές σκηνές, σεξουαλικά υπονοούμενα, παρουσιάζουν νέα σχήματα συμβίωσης και περίεργες κοινωνικές σχέσεις. Λιγότερο ενδιαφέρον συγκεντρώνουν ελληνικές καθημερινές σειρές της απογευματινής ζώνης, τις οποίες όμως φαίνεται επίσης να παρακολουθούν τα παιδιά αυτής της ηλικίας (*Λόλα*, *Μια στιγμή δυο ζωές*, *Τα Μυστικά της Εδέμ*). Το γεγονός ότι οι σειρές αυτές παρακολουθούνται από τους γονείς των παιδιών ή τα μεγαλύτερα μέλη της οικογένειας, μπορεί να εξηγήσει την υψηλή ή σημαντική τηλεθέαση και από τα μικρά παιδιά.

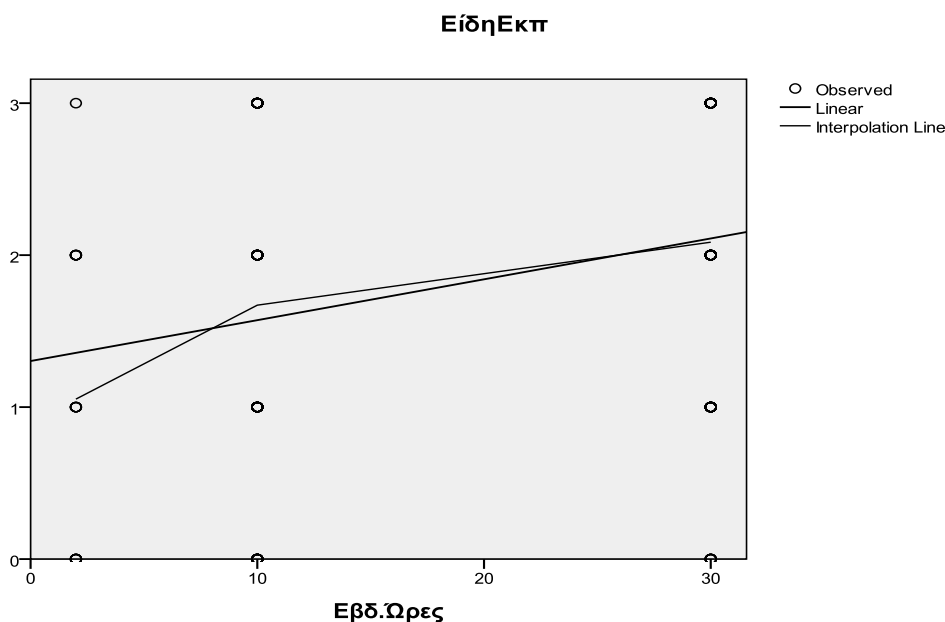
Επίσης, τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας παρακολουθούν και άλλα είδη της μεσημεριανής (*Αξίζει να το δεις*, *Κουρ-Κουρ*), της απογευματινής και βραδινής ζώνης, όπως τηλεπαιγνίδια, (*Μια τρύπα στο νερό*, *Είσαι πιο έξυπνος από έναν δεκάχρονο*, *Φάτους όλους*) ριάλιτι (*x-Factor*), ψυχαγωγικές εκπομπές (*Μπελάς TV*, *Ράδιο Αρβύλα*), όχι όμως με την ίδια συχνότητες, όπως στις προηγούμενες κατηγορίες.

Μας εκπλήσσει θετικά και το γεγονός ότι ένα πολύ μικρό ποσοστό παρακολουθεί ενημερωτικές εκπομπές, ντοκιμαντέρ συγκεκριμένου καναλιού, με θέμα τα ζώα και ειδήσεις. Αναφορικά με τις ειδήσεις, η πολύ χαμηλή τηλεθέαση ερμηνεύεται από τη συγκεκριμένη θεματική και το δυσνόητο περιεχόμενό τους.

Πίνακας 6. Δείγμα Εβδομαδιαίων ωρών τηλεθέασης και ειδών εκπομπών

Εβδομαδιαίες Ώρες * Είδη εκπομπών Crosstabulation						
Count		Είδη εκπομπών				
		0	1	2	3	Total
Εβδομαδιαίες Ώρες	2	7	5	6	1	19
	10	15	21	22	24	82
	30	8	21	30	44	103
Total		30	47	58	69	204

Διαπιστώνεται επίσης, ότι όσο αυξάνονται οι ώρες τηλεθέασης, αυξάνεται και η ποικιλία των τηλεοπτικών ειδών που παρακολουθούν τα παιδιά (Πίνακες 6., 7.).



Πίνακας 7. Διάγραμμα γραμμικής συσχέτισης εβδομαδιαίων ωρών τηλεθέασης και ειδών εκπομπών

Αναφορικά με τις επιλογές των παιδιών σχετικά με το φύλο, παρατηρείται διάκριση στις προτιμήσεις των αγοριών σε σχέση με των κοριτσιών. Έτσι, τα αγόρια επιλέγουν κινούμενα σχέδια με δράση και περιπέτεια, με ήρωες αγόρια (*Σκούμπι Ντου, Σπάιντερμαν, Λούνεβ Τιονς, Πόκεμον, Μπάτμαν, Ο Ιάσοντας και οι θεοί του Ολύμπου, Κρόπτο ο Σκύλος*, κ. ά), ενώ τα κορίτσια φαίνεται να παρακολουθούν κινούμενα σχέδια, όπου πρωταγωνιστούν κορίτσια (*Ντόρα η μικρή η εξερευνήτρια, Χάιντι, Μάγια η μέλισσα, Μπάρμπι*) και αναφέρονται σε θέματα σχέσεων, με μικρότερη συχνότητα, καθημερινές σειρές (*Χάνα Μοντάνα*), καλλιτεχνικές εκπομπές (*Ουράνιο τόξο*), τηλεπαιχνίδια (είσαι πιο έξυπνος από ένα δεκάχρονο, *Μια τρύπα στο νερό*), βλέπουν περισσότερα βραδινά σήριαλ για ενήλικους (*Λάκης ο Γλυκούλης, Πολυκατοικία, Λατρεμένοι μου γείτονες*) και απογευματινές σειρές (*Λόλα, Μια στιγμή δυο ζωές*). Φαίνεται λοιπόν να δείχνουν προτίμηση σε είδη που παρακολουθούν οι γυναίκες και προφανώς παρακολουθούν μαζί με τις μητέρες τους, οι οποίες λειτουργούν ως πρότυπα (Παπαθανασόπουλος, 2000 Οικονομίδης 2005), αλλά σε μεγαλύτερη ποικιλία εκπομπών.

Επίσης, τα παιδιά που προέρχονται από αστικά περιβάλλοντα παρακολουθούν περισσότερο ποιοτικά τηλεοπτικά είδη (*Ντόρα η μικρή η εξερευνήτρια, Ουράνιο τόξο*) και είναι αυτά που καθορίζουν τις περισσότερες δημοφιλείς σειρές, ενώ ο παράγοντας ηλικία δε φαίνεται να καθορίζει σημαντικά τις προτιμήσεις.

4. Συμπεράσματα

Γενικά, διαπιστώνεται ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας 4-5 χρόνων αφιερώνουν μεγάλο μέρος του ελεύθερου χρόνου τους στην παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων, κυρίως παιδικών εκπομπών στην απογευματινή ζώνη.

Αξιοσημείωτα είναι τα ποσοστά παρακολούθησης εκπομπών που απευθύνονται σε ενήλικους. Παρόλο αυτά η κύρια προτίμηση των παιδιών αφορά εκπομπές κινούμενων σχεδίων, ταινιών και σειρών παιδικού περιεχομένου.

Η ανάλυση των δεδομένων προσδιορίζει την πιο δημοφιλή τηλεοπτική εκπομπή.

Το φύλο φαίνεται να επηρεάζει μόνο τις προτιμήσεις στις τηλεοπτικές εκπομπές, ενώ το οικονομικό εισόδημα και ο τόπος προέλευσης το χρόνο τηλεθέασης.

Γενικά, δε φαίνεται τα γούστα των παιδιών της προσχολικής ηλικίας να διαφέρουν από αυτά της πρώτης παιδικής ηλικίας και αμέσως μεγαλύτερα και ούτε να τροποποιούνται με το πέρασμα του χρόνου οι τηλεοπτικές συνήθειες.

Τέλος, τα ευρήματα της έρευνας συγκροτούν το μοντέλο του παιδιού προσχολικής ηλικίας-θεατή, που παρακολουθεί τηλεόραση με βάση τα σύμβολα της σήμανσης, μαζί με φίλους ή με μέλη της οικογένειάς του, χωρίς να επεκτείνεται στο ποιος και με ποια κριτήρια επιλέγει αυτά που θα παρακολουθήσει.

5. Συζήτηση, προτάσεις

Θα ήταν ίσως χρήσιμο να διερευνηθεί το αν υπάρχει συσχέτιση του μορφωτικού επιπέδου των γονιών με τις ώρες και το είδος των εκπομπών παρακολούθησης και τις τηλεοπτικές συνήθειες τους, αλλά και το ευρύτερο πλαίσιο κοινωνιολογικά και ψυχοπαιδαγωγικά. Επίσης, μετά από 20 και πλέον χρόνια ελεύθερης τηλεόρασης, να διερευνηθεί η ποιότητα των παιδικών τηλεοπτικών προγραμμάτων και να αξιοποιηθούν τα πορίσματα, συνδυαστικά με αυτά άλλων σχετικών ερευνών, για την αναβάθμιση του ελληνικού παιδικού προγράμματος. Κατ' επέκταση, όλα τα παραπάνω θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για τη δημιουργία ελκυστικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Εν κατακλείδι, η έρευνα και η παιδαγωγική προβληματική πρέπει να ασχοληθεί με το πώς θα προετοιμάσει το παιδί για τους νέους τρόπους αντίληψης και καταγραφής της πραγματικότητας, στον πολιτισμό της εικόνας και να το εφοδιάσει με τα απαραίτητα αντανακλαστικά, ώστε να συμβάλει μέσα από ένα πλαίσιο διαλόγου και συνεργασίας γονιών, εκπαιδευτικών, παιδιών, στη διαμόρφωση κριτικών και υποψιασμένων τηλεθεατών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Allen, R. (1992). *Channels of Discourse, Reassembled*, London: Routledge.

Buckingham, D. (1993). *Children talking television: The making of television literacy*. London: Taylor & Francis.

- Cunter, B. – Mc Aller, J. (1997). *Children and television*, London: Routledge.
- Greenfield, P. (1988). *Μέσα ενημέρωσης και παιδιά: οι επιπτώσεις της τηλεόρασης, των βιντεοπαιγνιδιών και των κομπιούτερ*, (Μετ. Μ. Σταυροπούλου). Αθήνα: Κουτσουμπός.
- Jacquinet, G. (1996). *Les genres télévisuels dans l' enseignements*. Paris: CNDP, Hachette.
- Peters, K. M. & Blumbergs, F. C. (1978). *Cartoons Violence: is it as deterrental to preschoolers aw we thing?. Early Childhood Education Journal*, 29, (3), 143-148.
- Piaget, J. (1978). Preface Στο Kamii, C. & De Vrie, R. *Physical Knowledge in preschool education*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Popper, K. - Condry, (1995). *Τηλεόραση: Κίνδυνος για τη Δημοκρατία*, Αθήνα: Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνης.
- Schramm, W. (1991). *Television in the lives of our children*, Stanford, GA: Stanford University Press.
- Vygotsky, L. (1988). *Σκέψη και η γλώσσα*. Αθήνα: Γνώση.
- Ασλανίδου Σ. (2000). *Ο μύθος του παθητικού τηλεθεατή*. Αθήνα: Δρομέας.
- Βρύζας, Κ. (1977). *Μέσα επικοινωνίας και παιδική ηλικία*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βρύζας, Κ., Γσιτουρίδου, Μ. (2002). Τα παιδιά και οι Έφηβοι Απέναντι στα “Παλιά” και τα “Νέα” Στο: Δημητρακοπούλου, Α. (Επιμ.) *Οι Τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας στην εκπαίδευση*, Β΄, 107-118. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Διαμαντάκη, Κ., Ντάβου Μπ. & Πανούσης Γ. (2001). *Νέες τεχνολογίες και παλιοί φόβοι στο σχολικό σύστημα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Διαμαντόπουλος, Π. (2000). *Η Διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου των μαθητών, 9-12 ετών στο Παιδαγωγικός Λόγος*, (2) 85-112.
- Δουλκέρη, Τ. (1990). *MME και ισότητα των δύο φύλων*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Δουλκέρη, Τ. (1994). *Παιδικά μέσα επικοινωνίας και σεξισμός*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κανάκης, Ι. (1996). *Παιδί και Τηλεόραση: Πότε και ποιες τηλεοπτικές εκπομπές παρακολουθούν τα ελληνόπουλα 11-12 ετών και πως τις αξιοποιούν στο σπίτι και στο σχολείο» στο Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 19, 207-232.
- Κατή, Δ. (1992). *Γλώσσα και επικοινωνία στο παιδί*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Κορωνάιου, Α. (1992). *Νέοι και MME*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Κούρτη, Ε. (2005). *Η έρευνα για τα MME και το παιδί στην Ελλάδα* Στο Ου. Κωνσταντινίδου Σέμογλου (Επιμ.), *Εικόνα και Παιδί*, 489-500, 687-700. Θεσσαλονίκη: cannot not design publications.
- Κουτσουβάνου, Ευ. (1991). *Η γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού της προσχολικής ηλικίας και η τηλεόραση*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Κωνσταντινίδου Σέμογλου Ου. (2005). (Επιμ.). *Εικόνα και Παιδί*, Εισαγωγή, xii-xxv. Θεσσαλονίκη: cannot not design publications.

- Ντακουνάκης, Ι. (1996). Η καθημερινή τηλεοπτική συμπεριφορά των παιδιών ηλικίας 10-12 ετών στο Σχολείο και το Σπίτι, 5, 265-276.
- Οικονομίδης Β. (2002). Τηλεοπτικές συνήθειες των παιδιών 5,5-5,6 ετών στο Ερευνώντας τον κόσμο των παιδιών, 6, 103-119, Ομερ, Ελληνικά Γράμματα.
- Παναγιωτοπούλου, Ρ. (2001). *Τα παιδιά και τα νέα μέσα στην Ελλάδα*, Ανακοίνωση στο 3rd Word Summit for Children. Θεσσαλονίκη.
- Πάντζου, Π., Κοντοπούλου, Α., Κωστελένου, Ι., Ναυρίδης, Κ., Κατσιγιάννη, Κ. & Δημητρακόπουλος Γ. (1988). Τηλεοπτικές προτιμήσεις και στάσεις σχετικά με το τι είναι «για παιδιά» και τι είναι «για μεγάλους» την ελληνική τηλεόραση. Στο Ναυρίδης, Κλ. Δημητρακόπουλος Γ. & Πασχαλίδης, Γ (Επιμ.). Τηλεόραση και επικοινωνία. Θεσσαλονίκης: Παρατηρητής.
- Παπαθανασόπουλος, Σ. (2000). *Η τηλεόραση και το κοινό της*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Σιούτας Ν., Σιούτας Α. (2006). Τηλεόραση και παιδική ηλικία. στο *Επιστημονικό Βήμα*, τευχ.6, Ιούνιος.
- Σκουμπρή, Α. (1991). *Τηλεόραση και παιδί. Διαβάζω*, 262,16-44.
- Τζουριάδου, Μ., (1995). *Ο λόγος του παιδιού της προσχολικής ηλικίας*. Θεσσαλονίκη: Προμηθέας.
- Τσαρδάκης, Δ. (1990). *Μαζική επικοινωνία και πραγματικότητα*. Αθήνα: Παπαζήσης.